

Меленко О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Вдовічена Л. І.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРАВОПОРЯДОК В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА КРИТЕРІЇ ВИМІРУ

CONSTITUTIONAL ORDER IN UKRAINE: THEORETICAL JUSTIFICATION AND MEASUREMENT CRITERIA

У статті обґрунтовано місце та роль конституційного правопорядку в суспільній системі загалом та євроінтеграційному курсі України зокрема. Проведено категорійний аналіз дефініції «конституційний правопорядок» та запропоновано авторське визначення, що, на відміну від існуючих, побудоване на положеннях теорії синергетики та самоорганізації складних систем. Зокрема, під конституційним правопорядком слід розуміти історично-обумовлену, рухому та самоорганізовану метаінституційну систему, сформовану на основі природного добру неформальних норм-правил конкретного суспільства та їх подальшого конституювання, елементами якої виступають конституційні норми-принципи і механізми примусу до їх виконання, що розробляються та реалізуються системою політичної влади. Розроблено систему критеріїв оцінки конституційного правопорядку та наведено систему кількісно-якісних показників (індексів), здатних охарактеризувати стан та динаміку його розвитку. Систему критеріїв оцінки конституційного правопорядку утворюють такі індикатори, як легітимність правовідносин, легітимність інститутів, легітимність влади та національна безпека. До системи показників, що дозволяють виміряти стан конституційного правопорядку в державі, а також порівняти його з аналогічною системою іншої країни, запропоновано включити такі авторитетні міжнародні індекси, як Індекс злочинності, Індекс верховенства закону, Індекс сприйняття корупції, Індекс неефективної бюрократії, Індекс довіри до влади, Індекс політичних прав, Індекс загрози безпеці. Проаналізовано стан конституційного правопорядку в Україні у 2020 р. та виявлено численні проблеми в цій сфері (корупція, неефективна бюрократія, відсутність довіри до влади та засилля викликів та загроз національній безпеці). Систематизовано механізми (важелі та інструменти) впливу та розвиток системи конституційного правопорядку. Систему механізмів впливу на конституційний правопорядок утворюють нормативні (внесення змін до Конституції), функціональні (система відповідальних інституцій та організацій із покладеними на них відповідними функціями охорони Конституції та забезпечення реалізації конституційних норм-принципів) та інструментальні (система заходів та методів, у тому числі переконання та примусу, рекомендацій та заохочення, інформаційного та договірного регулювання) важелі та інструменти.

Ключові слова: *конституційний порядок, правопорядок, конституціоналізм, метаінституційна конкуренція, неформальні правила, правові інститути.*

This article substantiates the place and role of the constitutional order in the social system in general and the European integration course of Ukraine in particular. A categorical analysis of the definition of «constitutional order» is made and the author's definition is proposed, which, in contrast to the existing ones, is based on the provisions of the theory of synergetics and self-organization of complex systems. In particular, constitutional law and order should be understood as a historically determined, mobile and self-organized meta-institutional system formed on the basis of natural selection of informal norms-rules of a particular society and their further constitution, the elements of which are constitutional norms-principles and mechanisms of coercion, which are developed and implemented by the political power. A system of criteria for assessing the constitutional order has been developed and a system of quantitative and qualitative indicators (indices) capable of characterizing the state and dynamics of its development has been presented. The system of criteria for assessing the constitutional order is formed by such indicators as the legitimacy of legal relations, the legitimacy of institutions, the legitimacy of government and national security. It is proposed to include such authoritative international indices as the Crime Index, the Rule of Law Index, the Corruption Perceptions Index, the Inefficient Government Bureaucracy Index, the Trust in Government Index, the Political Rights Index and the Security Threats Index.

The state of the constitutional order in Ukraine in 2020 has been analyzed and numerous problems in this area are identified (corruption, inefficient bureaucracy, lack of trust in the government and the prevalence of challenges and threats to national security). Mechanisms (levers and tools) of influence and development of the system of constitutional order are systematized. The system of mechanisms of influencing the constitutional order is formed by normative (amendments to the Constitution), functional (system of responsible institutions and organizations with the relevant functions of protection of the Constitution and ensuring the implementation of constitutional norms-principles) and instrumental (system of measures and methods, including persuasion and coercion, recommendations and encouragement, information and contractual regulation) levers and tools.

Key words: *constitutional order, legal order, constitutionalism, meta-institutional competition, informal rules, legal institutions.*

Постановка проблеми. В умовах мінливості геополітичної, економічної, природо-ресурсної, екологічної, інформаційної, технологічної, гуманітарної, культурної та інших систем світоустрою, острівцями національної безпеки та гарантування основних прав і свобод громадян залишаються такі внутрішньодержавні правові інститути, як закон і порядок, проблеми функціонування яких можуть поглибити не лише ентропію націй і держав, а й запустити некеровані процеси в світових масштабах, здатні призвести до глобальних воєн та різноманітних гуманітарних катастроф тощо.

На сьогодні всі європейські держави, в тому числі й Україна, вимушені адекватно відповідати на численні зовнішні та внутрішні виклики і загрози, протистояти їм, інакше їхній суверенітет може бути знищений.

Не викликає жодних сумнівів, що фундаментом у цьому перманентному протистоянні, захисною системою, здатною боротися із проявами загроз (внутрішніх, зовнішніх) і протистояти їм, виступає, передусім, конституційний правопорядок. Поряд з цим, згідно із сучасним прагненням європейських країн щодо реалізації концепції правової держави, що є іманентним і для України, яка в преамбулі Основного закону конституційно визнала свій намір щодо членства в ЄС, проблематика забезпечення ефективності конституційного правопорядку не лише актуальна, а й, з огляду на важкість прогнозування траєкторії розвитку сучасних викликів та загроз, набуває першочергового порядку [6].

Прикрим є той факт, що наразі у більшості країн ЄС немає переконання в тому, що в Україні побудований ефективний конституційний правопорядок, що унеможлиблює наразі ратифікацію процедури членства України в ЄС. Адже, скільки б Україна не ухвалювала нових євроінтеграційних законів та процедур, усі вони

не будуть ефективними, якщо в державі велика кількість правопорушень, засилля корупції, бюрократизму, відсутня незалежна судова система, порушений або ускладнений доступ для реалізації прав і свобод громадян. Так, наприклад, у Звіті про виконання угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 р. зазначено, що поставлені для України завдання щодо розвитку сфери ЮСБ (юстиції, свободи, безпеки) та прав людини, де й перебувають зазначені вище питання (корупції, бюрократизму, незалежності судової системи, права громадян та ін.), було виконано найгірше – лише на 14% [3].

Про нагальність та актуальність розбудови ефективного конституційного правопорядку в Україні згадується в низці державних та міжнародних нормативно-правових актів. Серед них Національна стратегія у сфері прав людини [12], Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [15], Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.» [16] тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці конституційного правопорядку в сучасній науковій літературі (зарубіжній та вітчизняній) присвячено недостатньо уваги. Тим не менш, до нечисленної когорти дослідників цієї ніші можна віднести як українських (М.В. Буроменського, Ю.О. Волошина, М.Т. Гаврильців, С.С. Єсімова, А.І. Козаченка, В.П. Колісника, А.Р. Крусян, А.Ю. Олійника, Т.С. Подорожну, Д.С. Терлецького та інших), так і зарубіжних вчених (М.С. Басієва, А.В. Безрукова, Д. Веладеса, С.В. Нарутто, С.С. Регілме, А.І. Ястребову та інших науковців).

Категорія «конституційний правопорядок» ще донедавна майже не зустрічалась у науковій літературі. І пов'язано це з тим, що консерва-

тивні погляди щодо недоторканості конституції та важелів її забезпечення довгий час перебували в основі ідеології більшості націй і держав. Погоджуємось із думкою сучасного дослідника системи конституційного правопорядку Д. Веладеса, що зазначена вище консервативна практика є неправильною, адже вона суперечить емпіричним фактам [30, с. 129]. Як показує історія, будь-які спроби запобігти трансформації конституційного правопорядку, в тому числі за допомогою сили чи політичних ресурсів, зазнавали фіаско. Рано чи пізно будь-які правові інститути (конституція, закони, підзаконні акти) неминуче порушуються, позаяк неспроможні з плином часу забезпечувати ефективну взаємодію членів суспільства, тому, щоб мінімізувати радикальні трансформаційні імпульси, слід плавно пристосовувати систему конституційного правопорядку до вимог часу. В цьому контексті справедливою є теза Ж. Інтурменді стосовно того, що будь-який закон є завжди законом, при таманним своєму часу [25, с. 524].

На думку А.Р. Крусян, проблематика конституційного правопорядку України залишається малодослідженою, зокрема, поза увагою дослідників опинились стрижневі дефініції та характеристики конституційного правопорядку, а головне – механізми та важелі його формування та розвитку [8, с. 16]. Так, часто дефініцію «конституційний правопорядок» отожднюють із конституційною законністю [14, с. 877], правопорядком [7, с. 150], суспільним порядком, конституційною безпекою тощо.

Деякі фахівці, наприклад, А.В. Безруков, пропонують ліквідувати поняття «конституційний правопорядок», залишивши натомість поняття «правапорядок», що також неправильно, адже в такому випадку виключається потенціал конституційних принципів (верховенства Конституції, суспільної рівності, справедливості, гуманізму, правової визначеності), що містять у собі загальні контури для похідних законів та підзаконних актів [8].

Погоджуємось із думкою А.І. Ястребової щодо того, що конституційний правопорядок є ядром правопорядку [18, с. 16]. Правопорядок у загальній теорії права розглядається як стан упорядкованості суспільних відносин, який заснований на праві та законності, що виражається у правомірній поведінці членів суспільства,

тобто у строгому та непохитному дотриманні ними норм права [2, с. 12]. Єднальною ланкою між правопорядком та конституційним порядком є процес конституціоналізації правопорядку, що трактується як перевірка дійсності галузевого законодавства на відповідність та орієнтацію на конституційні норми-принципи [2, с. 13].

Симптоматичним є той факт, що конституційний правопорядок наразі у багатьох країнах світу, особливо країнах «третього світу», є тією системою, яка лише демонструє видимість правової формальності задля отримання різноманітних преференцій (наприклад, отримання міжнародної допомоги (фінансової, військової, технічної, гуманітарної та ін.), доступу в глобальні структури та організації, врегулювання суспільних конфліктів), а на практиці є вкрай неефективною, оскільки закони фактично не працюють, права людей порушуються, рівень добробуту та безпеки громадян нижчий, ніж диктують світові стандарти тощо.

Саме розробці метричної системи, яка б дала змогу ідентифікувати ступінь ефективності конституційного правопорядку, в науковій літературі наразі присвячено вкрай мало уваги, а тому цю проблематику покладено в основу даної статті. У зв'язку з тим, що дефініція «конституційний правопорядок» є відносно «молодою», у науковій літературі часто зустрічаються підміни та отожднення різних за своїм змістом понять (наприклад, конституційний порядок, правовий порядок, суспільний порядок, суспільна безпека) із поняттям «конституційний правопорядок», потребує додаткової уваги уточнення та розвиток категоріально-понятійного апарату в цій ніші. Не менш важливим завданням на шляху постійного вдосконалення системи конституційного правопорядку є пошук та систематизація системи важелів та механізмів, здатних ефективно на нього впливати та керувати ним.

Виклад основного матеріалу. Загалом, виникнення інституту «конституційний правопорядок» пов'язане із поваленням монархічних (абсолютистських) форм влади у світі. Його визначальною місією є збереження балансу з одночасним сприянням конституційним змінам і перешкоджанню інституційно-правових розривів. Дефініція «конституційний правопорядок», незважаючи на логічну семантику цього словосполучення, в тому числі його частин,

виражає глибший, синергетичний зміст, на противагу тому, що існує в юридичній літературі, де конституційний правопорядок здебільшого розглядається як стала, результуюча та непохитна система, а роль політичної влади в успішній реалізації та охороні конституційних норм-принципів чітко не визначена (табл. 1).

Без ефективної роботи органів влади із забезпечення підтримання та реалізації конституційних норм, навіть якщо Конституція є ідеальною, вести мову про конституційний порядок у суспільстві не має сенсу. Погоджуємось із думкою А.В. Безрукова стосовно того, що «будь-який протиправний прояв (порушення правопорядку) необхідно розглядати як порушення конституційного правопорядку» [2, с. 13]. І відповідальність органів влади, що покликані охороняти та забезпечувати ефективну реалізацію конституційних норм, у випадках зростання кількості правопорушень у суспільстві є визначальною і має носити не формальний, а матеріальний характер.

Разом з тим звернемо увагу, що дефініції «конституційний правопорядок» та «конституційний порядок» є тотожними, а їх лексична розбіжність пов'язана з особливістю перекладу цього терміна (наприклад, в англійській літературі поширений термін Constitutional Order – англ. «конституційний порядок»).

Застосовуючи синергетичний підхід (зокрема, фундаментальні положення теорії самоорганізації), який, на нашу думку, є визначальною

парадигмою розвитку складних систем, до якої належить система конституційного правопорядку, що є стрижневою інституційною надбудовою (метаінституційною системою) суспільної системи, сформулюємо власну трактовку дефініції «конституційний правопорядок».

Конституційний правопорядок, на нашу думку, являє собою історично зумовлену, рухому та самоорганізовану метаінституційну систему, сформовану на основі природного добру неформальних норм-правил конкретного суспільства та їх подальшого конституювання, елементами якої виступають конституційні норми-принципи і механізми примусу до їх виконання, що розробляються та реалізуються системою політичної влади.

Як будь-яка метаінституційна система, трансформація системи конституційного правопорядку бере свій початок із неформальних інститутів (традиції, звичаї, моральні цінності, принципи добра і справедливості тощо), адже в інакшому випадку суспільство не визнає легітимності конституційних норм-принципів. На підтвердження визначальної ролі самоорганізації конституційного правопорядку та ролі в цьому процесі саме неформальних інститутів наведемо відомий вислів Ф. Хаєка, який стверджував, що з точки зору підтримання суспільного порядку найважливішими є правила, які ніким свідомо не конструювались і виникали не навмисно [23, с. 36]. Вчений наголошує, що при свідомому конструюванні правил та їх

Таблиця 1

Визначення дефініції «конституційний правопорядок» у сучасній юридичній літературі

Автор	Визначення дефініції «конституційний правопорядок»
А.Р. Крусян, Д.С. Терлецький [5, с. 22; 8, с. 17]	– це якісний стан суспільних відносин, урегульованих конституційно-правовими нормами, який досягається в результаті правомірної поведінки (і діяльності) всіх суб'єктів конституційного права
С.С. Регілме [26]	– це загальні принципи та ідеали, що визначають кордони (межі, контури), на основі яких організоване суспільство (проведено межу між суспільною і приватною сферами життя громадян), а також на основі яких державна влада реалізується на законних підставах; вони побудовані на високому рівні абстракції і їм підпорядковуються похідні закони та підзаконні акти, а також конкретна державна політика
А.І. Ястребова [17, с. 48]	– це порядок, встановлений у відповідності з нормами конституції та заснованих на ній законів, де організація та функціонування всієї системи влади, відносини між владою і населенням засновані на законі
М.С. Басієв [1]	– це стан дійсних суспільних відносин, закладених у Конституції, які розвивають положення конституційного законодавства
С.В. Нарутто [9, с. 30]	– це результат реалізації конституційної законності, тобто втілення всіма суб'єктами права норм-принципів Конституції, здійснення ними дій на основі і згідно приписів Конституції
А.Ю. Олійник [10, с. 51]	– є нормативною частиною більш широкого правового порядку

Розроблено авторами

подальшому конституюванню та потраплянню під державну охорону вони обов'язково повинні вписуватись у ті загальні рамки (контури), що задають більш фундаментальні правила поведінки, які не є продуктом чийогось замислу. Нагадаємо, що неформальні правила, з яких потім конститууються формальні інститути (конституція, закони, підзаконні акти), утворюються еволюційним шляхом як ненавмисний результат свідомих дій множини людей, що переслідують свої особисті цілі [22, с. 28].

Зміни, що відбуваються у системі неформальних інститутів суспільства, спонукають до трансформації метаінституційної (надінституційної) системи, тобто інституційної системи найвищого порядку. Таким чином, згідно з фундаментальними положеннями теорії самоорганізації (самоускладнення), якщо не стримувати природній добір нових та відбракування неефективних конституційних норм-принципів (наприклад, силами олігархічних лобі чи владних осіб), то відбуватиметься суспільно схвалена трансформація конституційного правопорядку. Цей рух є постійним, нелінійним, асиметрич-

ним і йому можуть бути притаманні різні швидкості (періоди незначної трансформації змісту Конституції можуть змінюватись періодами серйозних змін). Фільтр інституційної метаконкуренції витримують ті правила поведінки, які дають суспільним групам, що їх застосовують, кращі шанси на виживання та розвиток [4, с. 35].

З огляду на викладене, роль законодавця (народних обранців) при внесенні змін до Конституції полягає не у створенні законів, а у їх пошуку серед неформальних правил, вироблених у свідомості суспільства. Адже не закон дає силу праву, а навпаки – право дає силу закону, і роль законодавця у доборі та відбракуванні конституційних норм-принципів скоріше не творча, а пошукова та аналітична [9, с. 31].

Синергетичний ефект притаманний лише ефективній, дієвій, відкритій до інформаційного оновлення, стійкій до різного роду потрясінь (зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз) системі конституційного правопорядку. Крім іншого, він проявляється у невинному рості основних показників розвитку суспільства (добробут, національна безпека, довіра до вла-

Таблиця 2

Структура основних критеріїв конституційного правопорядку

Критерій	Зміст	Шкала оцінювання (основні показники)
легітимність правовідносин	відповідність усталених у суспільстві правових відносин конституційним нормам	питома вага нелегітимних правовідносин у суспільстві (Індекс злочинності, Індекс верховенства закону)
легітимність інститутів	функціонування державних та недержавних інститутів здійснюється в межах конституційних норм	питома вага нелегітимних інститутів у суспільстві (Індекс сприйняття корупції, Індекс неефективної бюрократії)
легітимність влади	легітимність виборів та ефективність влади	питома вага нелегітимної влади в суспільстві (Індекс довіри до влади, Індекс політичних прав)
національна безпека	задоволення національних інтересів (державних, суспільних/колективних, особистих), у тому числі виживання і розвиток нації	здатність держави протистояти небезпечним викликам і загрозам (Індекс загроз внутрішній та зовнішній безпеці)

Розроблено авторами

Таблиця 3

Аналіз якості конституційного правопорядку України у 2020 р.

Показники	Шкала вимірювання та критерії оцінки	Значення в Україні	Референтні значення
Індекс верховенства закону	0–1, де 1 – максимально ефективне значення	0,51	1
Індекс злочинності	0–100, де 100 – найвищий рівень злочинності	49	0
Індекс сприйняття корупції	0–100, де 100 – відсутність корупції	33	100
Індекс неефективної бюрократії	0–30, де 30 – це відсутність неефективної бюрократії	6,9	30
Індекс суспільної довіри до влади	0–7, де 7 – найвищий рівень довіри	2,52	7
Індекс політичних прав громадян	0–40, де 40 – найкращий рівень	26	40
Індекс загроз безпеці	0–10, де 10 – найгірший рівень суспільної безпеки	7	0

Укладено авторами на основі джерел: [19; 20; 21; 24; 27; 28; 29]

ди, соціальна справедливість тощо). Іншими словами для виникнення синергетичного ефекту необхідно, з одного боку, щоб трансформація конституційних норм відбувалась на підставі природної (необмеженої) метаінституційної конкуренції (добір/відбракування), а з іншого – забезпечення безперебійної та ефективної роботи механізмів примусу до виконання конституційних норм. Для злагодженого функціонування останнього необхідна, передусім, політична воля та відповідальність представників вищих гілок влади. З огляду на те, яким чином утворюється, розвивається та реалізується конституційний правопорядок, він може бути як ефективним, так і неефективним. Для ідентифікації якості конституційного правопорядку наведемо структуру основних критеріїв та показників його виміру (табл. 2).

З огляду на зазначену структуру основних характеристик конституційного правопорядку, можна вести мову про ефективність чинного конституційного правопорядку та динаміку його розвитку (позитивну, негативну). Іншими словами, якщо кількість правопорушень на кількість населення спадає, корупція та бюрократизація скорочуються, рівень довіри до влади зростає, а рівень безпеки знаходиться в допустимих межах, то можна стверджувати, що конституційний правопорядок у державі рухається у бік траєкторії реалізації своєї головної місії – гарантування безпеки громадян та захист (охорона, задоволення) їх прав, свобод і законних інтересів.

Як свідчать індикатори якості конституційного правопорядку в Україні, в нашій державі наразі існують чималі проблеми у цій сфері, адже між реальними та референтними значеннями намітилася велика різниця (табл. 3).

Отже, з метою наближення показників, що характеризують якість конституційного правопорядку в Україні, до референтних значень, необхідно розробити не лише Національну стратегію у сфері конституційного правопорядку, але й ефективно використовувати наявні механізми (інструменти та важелі) для управління ним.

Загалом, систему механізмів впливу на конституційний правопорядок поділяють на нормативні (внесення змін до Конституції), функціональні (система відповідальних інституцій та організацій із покладеними на них

відповідними функціями охорони Конституції та забезпечення реалізації конституційних норм-принципів) та інструментальні (система заходів та методів, зокрема, переконання та примусу, рекомендацій та заохочення, інформаційного та договірнього регулювання) [11].

Основними механізмами впливу на розвиток конституційного правопорядку в Україні є такі: реформування конституційного законодавства (внесення змін до Конституції); конституційне правосуддя; формування та розвиток конституційної правосвідомості (знання, вшанування та підпорядкування конституційним нормам, а також використання конституційного права на оскарження тих конституційних норм, що йдуть у супереч із основними правами і свободами громадян); конституційна відповідальність; забезпечення реалізації конституційного законодавства (органи державної влади та місцевого самоврядування); наглядовий контроль з боку відповідних державно-владних (Конституційний суд України, правоохоронні органи) і громадських інституцій за збереженням і розвитком конституційного правопорядку.

Висновки. Проведений категорійний аналіз дефініції «конституційний правопорядок» дав змогу виявити відсутність у наявних у науковій літературі трактовках синергетичного підходу до розуміння даної системи. Очевидно, що система конституційного правопорядку за всіма ознаками належить до складних систем, яким властива самоорганізація та самоускладнення.

У зв'язку з цим було запропоновано під конституційними правопорядком розуміти історично зумовлену, рухому та самоорганізовану метаінституціональну систему, сформовану на основі природного добору неформальних норм-правил конкретного суспільства та їх подальшого конституювання, елементами якої виступають конституційні норми-принципи і механізми примусу до їх виконання, що розробляються та реалізуються системою політичної влади.

Головними критеріями ефективного конституційного правопорядку є суспільно схвалена Конституція, що виражає волю та інтереси громадян загалом та суспільних груп зокрема, її верховенство та пряма дія; ефективна робота органів держави щодо створення сприятливих умов розвитку суспільства загалом та громадян зокрема (реалізації їх прав і свобод), виконан-

ня ними юридичних обов'язків, а також забезпечення невідворотності понесення юридичної відповідальності правопорушниками.

Систему головних критеріїв утворюють такі характерні риси конституційного правопорядку, як легітимність правовідносин, легітимність інститутів, легітимність влади та національна безпека.

Фактичну якість конституційного правопорядку можна оцінити за допомогою запропонованої системи міжнародних показників (індексів), що дозволяють не лише на основі відносних показників зробити висновки про діяльність політичної влади в державі, результатом роботи якої є той чи інший стан конституційного правопорядку, а й порівняти місце конституційного правопорядку України у світовому вимірі, тобто із якістю конституційних правопорядків інших держав світу.

Як демонструють результати проведеного аналізу конституційного правопорядку України у 2020 р., у нас в цій сфері наразі існує багато проблем. Найгіршими серед них є корупція, бюрократизм, відсутність довіри до влади та вражаюча чисельність зовнішніх та внутрішніх викликів і загроз.

Перспективними напрямками подальших розвідок даної теми дослідження вбачаються такі: пошук ефективних механізмів відбору та конституювання неформальних правил, які мають успіх у суспільній свідомості громадян; розробка дієвих чинників впливу на формування та розвиток конституційної відповідальності у владних осіб та громади в цілому; розробка автоматичної системи невідворотних санкцій для органів політичної влади, що своєю особистою чи колективною діяльністю призвели до погіршення якості конституційного правопорядку в державі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басиев М.С. Институт федерального вмешательства как чрезвычайный механизм обеспечения конституционного правопорядка на территории федеративного государства: сравнительно-правовой анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Москва, 2007. 23 с.
2. Безруков А.В. Конституционализация правопорядка: сущность, реализация, условия. *Российская юстиция*. 2016. № 5. С. 12–14.
3. Звіти про виконання угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 р. / *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/zviti-pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu> (дата звернення: 01.07.2021).
4. Капельюшников Р. Экономические очерки: история идей, методология, неравенство и рост : монография. Москва : Изд-во ВШЭ, 2021. 560с.
5. Конституційне право України: навч.-метод. посібник / Д.С. Терлецький та ін.; за заг. ред. Д.С. Терлецького. Одеса, 2020. 242с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12412> DOI 10.32837/11300.12412 (дата звернення: 01.07.2021).
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. / *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.07.2021).
7. Крижанівський А.Ф. Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія : монографія. Одеса : Фенікс, 2006. 196 с.
8. Крусян А.Р. Конституційний правопорядок у системі сучасного українського конституціоналізму. *Юридичний вісник: цоқвартальний журнал*. 2009. № 1. С. 16–21.
9. Нарутто С.В. Верховенство конституции как основа конституционного правопорядка России. *Российское право*. 2018. № 3. С. 30–35.
10. Олійник А.Ю. Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 48–54. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/05/oliinyk_27.pdf (дата звернення: 01.07.2021).
11. Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01, 12.00.02. Київ, 2017. 43 с.
12. Про національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 р. №119. / *Президент України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 01.07.2021).
13. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №722/2019 / *Президент України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 01.07.2021).
14. Ткаченко Ю.В. Конституційна законність як принцип конституційного ладу. *Форум права*. 2010. №4. С. 875–883.
15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. / *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 01.07.2021).
16. Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.» від 30 вересня 2019 р. / № 722/2019. / *Президент України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 01.07.2021).
17. Ястребова А.И. Проблемы научного осмысления понятия «конституционный правопорядок». *Государственная служба и кадры*. 2019. № 2. С. 48–52.

18. Ястребова А.И. Соотношение понятий «общественный порядок», «правопорядок», «конституционный порядок». *Закон и право*. 2013. № 12. С. 15–18.
19. Corruption Perceptions Index 2020 / Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl> (дата звернення: 01.07.2021).
20. Crime Index / Numbeo. URL: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2020®ion=150 (дата звернення: 01.07.2021).
21. Global Freedom Scores / Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores> (дата звернення: 01.07.2021).
22. Goodin R. Institutions and their design. *The theory of institution design* / ed. By R. Goodin. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 1–53.
23. Hayek F. Law, Legislation, and Liberty: in 3 volumes / F. Hayek. Chicago: University of Chicago Pres, 1973. Vol.1. 191 p.
24. Inefficient Government Bureaucracy / The World Bank. URL: https://tcdata360.worldbank.org/indicators/mpf.gov.bur?country=BRA&indicator=3279&viz=line_chart&years=2008,2017 (дата звернення: 01.07.2021).
25. Iturmendi J. Hacia un nuevo derecho internacional? *Anuario de Derechos Humanos. Nueva Epoca*. 2001. № 2. P. 523–777.
26. Regilme S.S. Constitutional Order in Oligarchic Democracies: Neoliberal Rights versus Socio-Economic Rights. *Sage Journal*, 29.05.2019. URL: <https://doi.org/10.1177/1743872119854142> (дата звернення: 01.07.2021).
27. Rule of Law Index 2020 / World Justice Project. URL: <https://worldjusticeproject.org/our-work/publications/rule-law-index-reports/wjp-rule-law-index-2020> (дата звернення: 01.07.2021).
28. Security threats index – Country rankings / The Global Economy. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/security_threats_index/ (дата звернення: 1.07.2021).
29. Trust in Government / The World Bank. URL: <https://govdata360.worldbank.org/subtopics/h21acc114> (дата звернення: 01.07.2021).
30. Velades D. The Constitutional order. *Challenges to legal theory* / ed. Falcon M.J., Munoz A.M. Publisher: BRILL, 2021. P. 129–152.